

Блищик Г.А.,вчитель історії

Різдво Христове,Щедрий вечір,Водохреще(Святкування в с.Біле)

Багато віків минуло з тієї великої ночі, коли над землею нашою пролунав ангельський спів: «Слава во вишних Богу, і на землі мир серед людей благовоління» (Лук. 2,14) і коли людство в особі віфлеємських пастирів уперше почуло ангельське благовістя про народження Спасителя світу. Але не тільки їм самим була призначена ця радість. Нею жив, живе й житиме весь християнський світ. Цю радість небесну протягом віків проповідує й церква Христова, і всіх нас кличе вона в ці священні дні словами блаженних пастирів, перших свідків Різдва Христового: «Ходімо до Віфлієму» (Лук. 2,15). «Будемо святкувати, - не пишно, але по-духовному; не наше це свято, але Того, Хто став нашим, а краще сказати, свято нашого Владики». «Прийдіте, возрадуємося Господеві, настоящую тайну сказающе».

Милосердний Господь знову благословив нас дочекатись у мирі і злагоді ту священну подію, яка явила собою початок нової християнської ери – це свято Різдва Христового.

Всі його чекають з нетерпінням, тому що кожен пов'язує з цим святом свої побажання: успіхів у господарюванні, щастя в сім'ї і родині, здійснення задумів і мрій. Святковою урочистою обстановкою люди прагнули створити в ці дні вимірний образ достатку, щастя, злагоди і спокою в своїй оселі.

Надзвичайно урочисто і величально святкували Різдво в Україні. В ньому найповніше розкривається народна обрядовість, святкові дійства.

По сьогоднішній день цей обряд зберігається і в нашому селі Білому. І є ще багато наших односельчан, які можуть повідати про те, як колядували вони, коли були ще дітьми, молодими дівчатами і хлопцями. Поспілкувавшись з ними, ми дізналися дуже багато про те, яких звичаїв і обрядів дотримувалися в ці передсвяткові і святкові дні.

Як розповіла нам Савсюк Оксана Кіндратівна, жителька села Біле, 1910 року народження, що до Різдва готувалися заздалегідь. Насамперед прибирали оселю: білили стіни, стелю, піч, вимивали добре підлогу, мили лави, стіл, кухонне начиння, виносили з хати зайві речі. Тоді ж прали білизну, чистили

одяг, впорядковували в господарських приміщеннях, на подвір'ї, заготовляли дрова та корм для худоби, оскільки під час усього святкового періоду всі ці роботи категорично заборонялися. Вони мали бути закінченими до настання святвечірнього дня.

Вечір напередодні Різдва називався ще «Багатою кутею». До нього ретельно готувалися: розтоплювали піч 12 полінами, що висушувалися 12 днів, пекли і варили 12 пісних страв. «А що ж готували? – зацікавлено запитали ми». Головними стравами в цей день були різдвяна кутя і узвар. Ще готували квасолу, смажену капусту, рибу, вареники, картоплю, гриби, голубці з пшоном, гречану кашу, горох і коржі з маком.

А бабуся Марія розказала, що за повір'ям, ніщо не могло бути у Свят-вечір поза домом, у чужих руках – позичене чи десь забуте. Всі члени родини мали бути вдома. В цей день не можна було сваритися. Дуже добре було помиритися з ворогами.

Перед Свят-вечором, що було дуже важливо, господар робив обхід двору. Він брав новопечений хліб, мед і мак, а хтось інший запалену свічку і обходили тричі за сонцем хату і весь двір. Не обминали і стайні, де худобу обсипали диким медом, обкурювали зіллям – щоб відьми до неї не приступили.

Після обходу господар урочисто заносив до хати необмолочений пшеничний чи житній сніп, що спеціально зберігали від часу обжинків. Його ставили на найпочесніше у хаті місце – під образами. Різдвяний сніп, прикрашений калиною і васильками, був символом достатку і уособленням пам'яті про наших предків. Тому недаремно в народі цей святковий сніп називали «дідом», «дідухом», «колядою», «колядником».

Сніп був бажаним гостем родини. Чи не від імені цього святкового снопа господар, переступаючи поріг дому, звертався до присутніх: «Віншую Вас із щастям, здоров'ям, з цим Святим вечором, щоб ви у щасті й здоров'ї провели ці свята і наступних діждали від нині за рік, доки нам Пан Біг визначив вік».

Слідом за ним вносили до хати в'язку соломи і сіна. Господар розкидав солону по хаті, а ми, діти, «мекали», «квакали», пританцьовуючи по ній.

- А для чого це робили?

- Наслідування звуків свійських тварин та домашньої птиці мало забезпечити щедрий приплід худоби у прийдешньому році.

«Нам, дітям, було дуже цікаво, коли стіл застеляли сіном, потім скатертиною і накривали на стіл» – додала баба Марія. На стіл клали святковий хліб і засвічували свічку. Господар набирав у миску по ложці кожної страви і йшов надвір. Тричі кликав він до вечері то вовка, то мороза, то горобців, то злих вітрів, то чорні бурі. А потім «радив» їм не показуватися до його господи і на поле протягом цілого року. Помолившись і згадавши усіх покійних родичів, сідали до столу.

Сигналом до вечері була поява на небі першої зірки, яка сповіщала людям про велике чудо – народження Божого дитяти. Під час святої вечері всі мусили зберігати урочистий спокій: не галасувати, не човгати під столом ногами, щоб не дратувати невидимі душі присутніх на вечері покійних предків. Для них спеціально набиравли в миску по ложці кожної страви і ставили її на підвіконня. На святковому столі свічка повинна була горіти цілу ніч.

А вранці чекали господарі першого відвідувача – «полазника», і, звичайно, переживали, бо хотіли, щоб перша зустріч в їх оселі у ці дні відбулася з людиною доброю, щасливою, багатою.

- А чому?

- А тому що за народним повір'ям, хто перший увійде в той день до хати, називається «перший полазник». Коли увійде молодий, гарний, здоровий чоловік, а до того з грошима, то це добра ворожба: весь рік у хаті будуть усі здорові і будуть гроші вестися. Коли ж увійде старий, хворий, особливо стара баба, або коли хтось прийде чогось зичити, то се злий знак. Жінка вважалася завжди поганим «полазником».

Першими сповісниками народження Христа і початку Різдва були переважно діти, які вже вдосвіта йшли до родичів, сусідів і односельців віршувати «віншівки». В змісті віншівок переважали мотиви побажання щастя, здоров'я, достатку:

З Святим Різдром вітаю,
Всім здоров'я бажаю:

Господарю на воли,
Господині на квочки,
Хлопцям – дівчатам на гуляння,
Малим дітям забавляння.
Христу Богу вихваляння!

Якщо діти починали колядувати ще вдосвіта, то старші колядники – тільки з наступного дня. Парубочі ватаги колядників ходили з великою «звільдою», дівочі – з ліхтарем, що нагадував місяць. Гурти колядників супроводили переряджені: «коза», «дід», «баба», «циган» та ін. Підлітки ходили з вертепом. Ходили з колядою й статечні господарі – збирати на церкву. Колядники йшли від хати до хати, випрошуючи дозволу колядувати. Дуже давно питали так:

...Чи повелите колядувати,
Колядувати, дїм звеселяти,
Дїм звеселяти, діти збудити?

Сьогодні просять дозволу так:

Пане Господарю! Дозвольте колядувати!

Колядників пригощали, віддячували, чим Бог послав. Могли запросити і до столу.

В колядках оспівувалися дбайливий й розумний господар, в якого незліченні череди худоби, його жінка – найкраща, дуже роботяща, дає лад усьому господарству. Оспівували народження Божого дитяти, страждання і мук Богородиці тощо.

Обряд колядування завершувався влаштуванням святкових вечорниць і громадських трапез, розподїлом заколядованого, насамперед грошей.

З Рїздвяним днем селяни пов'язували чимало своїх прикмет про врожай і погоду в наступному році:

- Як на Рїздво сніг, то добра озимина буде;
- На Рїздво метїль – бджоли будуть гарно роїтися;
- Як на Святвечір чи Рїздво хтось посвариться чи заговорить недобрим тоном – буде у родині колотнеча цілий рік;

- Не позичається нікому нічого в ці дні, бо буде удача з хати витікати, як за водою;

- Зелене Різдво – білий Великдень і т. д.

За тиждень після коляди, напередодні Нового року – 31 грудня (13 січня) – відзначали Щедрий вечір, про обрядовість якого нам добре розповіла Кулакова Надія Василівна, жителька села Біле, 1935 року народження, бабуся нашої однокласниці Кулакової Юлії. Вона сказала, що вечір під Новий рік називали «другою колядою», або «Щедрим вечором», або «щедрухою». А «Щедрим» називали чере те, що до вечері подавали більше м'ясних страв, яких не вживали на Свят-вечір. Баба Надя додала, що за християнським календарем – це день преподобної Меланії. Тепер ці два свята об'єдналися і святкуються як Щедрий вечір або Меланки.

Основною подією цього вечора було щедрування, яке супроводжувалося обходом хат із побажанням щастя, здоров'я і благополуччя членам сім'ї. Ходили щедрувати дівчата і жінки, а також діти. Не обходилося в щедрий вечір без народних вистав з переодягненням. Один з парубків перебирався на Меланку. У групі переряджених були «князь», «княгиня», «дід», «баба», «циган», «коза», «чорт» та інші персонажі. Якщо їх пускали до хати, гості розігрували жартівливі сценки. Щедрувальників господар обов'язково обдаровував грішми, пиріжками, солодощами.

Уранці на Новий рік (день, присвячений Василю Великому) ходили по хатах «посівальники». Хлопці-підлітки, зайшовши до хати, посівали зерном і приказували:

Сію, вію, посіваю, з Новим роком поздоровляю.

На щастя, на здоров'я та на Новий рік,

Щоб уродило краще, як торік:

Жито, пшениця і всяка пашниця,

Коноплі під стелю на велику куделю.

Будьте здорові з Новим роком та з Василем.

Дай, Боже!

Отримавши від господарів гроші, посівальники йшли далі. Господиня змїтала зернини і разом з сміттям, яке не виносилося із хати від Святвечора, потім висївала те все потрошечки у саду, на полі і примовляла:

- Роди рясно, рости красно, сам Біг переблагословив. На Новий рік господарі об'язували дерева в саду сіном, що було на столі на Святвечір, - «щоб нечисть не заводилася»

Особливе місце в Новорічний день посідали дівочі гадання про шлюб, риси характеру судженого, долю загалом. Найвідомішим було гадання на чоботях. Дівчина знімала свої чоботи і клала: в правий – кусень хліба, в лівий – шмат печені. На подвір'ї вона ставала спиною до воріт і, заплющивши очі, кидала їх через ворота на вулицю. Якщо за браму воріт падав чобіт із хлібом, то, за повір'ям, після одруження життя буде щасливе, а якщо з печенею – погане. Носок чобота вказував напрямок проживання судженого.

Рахували кілки тину (тричі по дев'ять); яким попадеться останнім, таким і буде чоловік – товстим чи тонким, струнким чи згорбленим. Кілок з корою означав багате життя в шлюбі, без кори – бідне, з сучками – конозистий характер судженого. Крім того, лічили палиці попарно: якщо в кінці тину залишалося непарне число – заміж не вийде. Зустріч із першою твариною на вулиці вказувала на вдачу судженого: з собакою – на лиху, а життя собаче, з вівцею на тиху і сумирну і т. п.

- А чи були якісь народні прикмети в цей день? – запитуємо в баби Наді.
- Звичайно! Крім ворожінь існували різні народні прикмети на погоду і врожай у Новому році:
- Коли під Новий рік добрий сніг, то сій гречку;
- Коли на Новий рік небо в зірках, буде урожай грибів;
- На Новий рік погода – буде в полі урода;
- Якщо на Новий рік падає м'який сніг, то буде врожай, а якщо тепло, то літо буде дощовим;
- Коли на Новий рік ожеледь на деревах – уродить садовина.

Період святок закінчувався святом Водохреща (Йордана, Богоявлення), яке супроводжувалося також різними обрядовими діями,

звичаями та повір'ями. Про це нам повідали односельчани Дорошенко Євдокія Володимирівна, якій уже 85 років і Бутрим Діна Петрівна 1940 р. н. Вони розказали, що вечір напередодні Водохреща 18 січня – українці і наші біляни відзначали святковою вечерею. Його називали по-різному: «Бабин вечір», «Голодна кутя», «Другий Свят-вечір» тощо.

Весь день 18 січня дотримувались строгого посту. Надвечір ішли до церкви на святкову службу, що завершувалася освяченням води, яку пили перед святвечірньою трапезою, оскільки, за віруванням людей, вона мала велику життєдайну силу. Свяченою водою господар (господиня) кропив усіх членів сім'ї, хату, подвір'я, господарські будівлі, домашню худобу, сільськогосподарський реманент та ін. Один із членів родини писав крейдою або олівцем хрести на хатніх речах, дверях, вікнах, одвірках, сільськогосподарських спорудах.

На вечерю готували знову кутю, узвар, пироги, вареники з капустою, голубці, смажену рибу, гречані млинці на олії та інші страви, а також святковий хліб. Вечеря завершувалася обрядом «проганяння куті», приказуючи:

Тікай, кутя, із покуття,
А узвар, - іди на базар,
Паляниці, лишайтесь на полиці,
А «дідух», - на теплий дух,
Щоб покинути кожух.

Ніч під Водохреща була сповнена всяких чудес. Худоба, згідно з народним повір'ям, розмовляє між собою. Але той, хто підслухав би цю розмову, мусив би померти. Чарівною стає і вода в криницях чи потоках. Ось чому колись не спали в ту ніч. Як тільки проспівали опівночі півні, люди бігли до річки набрати цілющої води. Набрану опівночі воду зберігали за образами на випадок поранення або тяжкої недуги.

Центральною подією в день Водохреща було водосвяття на річці або озері, де для цього попередньо прорубували ополонку в формі хреста, місце водосвяття прикрашали ялинками. Сюди приходили всі дорослі і діти села. Вони приносили з собою посуд на воду – глечики, пляшки тощо. Тут, власне, і

відбувалась найвеличніша, найурочистіша церемонія Йорданських свят. Після молитви над ополонкою, священник вмочував тричі в воду срібного хреста, після чого вона вважалась освяченою. Після цього присутні поспішали зачерпнути у дзбанок свяченої води. Вважалося, хто швидше з цією водою добіжить додому, той буде щасливим.

Набрана з посвяченої ополонки вода вважалась найцілющою. Її берегли протягом року і вживали при внутрішніх хворобах, змазували хворі місця на тілі, суглоби, лікували дитячий переляк, породіль при пологах, кропили від злих духів хати, стайні та ниви при першому весняному засіві тощо. На місці церемонії матері змащували дітям лоба – «щоб мудра була голова», очі – «щоб добре бачили», вуха – «щоб чули тільки гарні слова». Найсміливіші чоловіки і парубки стрибали в освячену ополонку, щоб оберекти себе протягом всього року від різних хвороб. Дівчата намагалися чимшвидше прибігти заповненими водою посудинами додому, щоб судилася щаслива доля, якнайшвидше вийти заміж.

Повернувшись з освяченою водою додому, господар давав її пити членам родини, кропив усі житлові і господарські будівлі, двір, худобу (крім свиней і птиці).

На Водохреща, як і на Різдво та Новий рік, намагалися передбачити погоду і врожай:

- На Водохреща день теплий – буде хліб темний;
- Якщо на Водохреща дерева вкриті інеєм, то навесні у відповідний день треба сіяти ярову пшеницю: «вродить, як гай!»;
- Якщо на Водохреща день ясний., сонячний, то хліба в даному році будуть чисті, а якщо понурий, небо вкрите хмарами – у хлібі буде багато золи.
- Якщо на Водохреща зоряна ніч – вродяться горіхи і ягоди.

Святом Водохреща завершувався період святковим зимово-календарного циклу. Отже, традиційна різдвяно-новорічна обрядовість наших українців відзначалась надзвичайною багатоманітністю і виражала споконвічне прагнення хлібороба і скотаря забезпечити щастя і добробут, відвести зло, передбачити майбутнє і вплинути на нього. Святки сприяли зближенню й

згуртуванню всіх членів сім'ї, сусідів і односельчан в одну велику родину, усвідомленню себе як єдиного кровного і духовного організму. Нехай же вони допоможуть нам згуртуватися й сьогодні у велику і дружню сім'ю. Хай ведуть нас до цього споконвічні ідеали, вилеліяні в неперевершених своєю святковістю, красою, добром і любов'ю обрядах, звичаях і традиціях, народному колядуванню і щедруванню. А ми обіцяємо старшому поколінню, що все це збережемо і пронесемо крізь все своє життя.

Використана література:

1. Затоптаний цвіт. Народознавчі оповідки.- Гарафина Маковій – Київ «Український письменник», 1993. – 205 с.
2. Українці: Свята. Традиції. Звичаї/ Уклад. І Коверець. – Донецьк: Альфа – Прес, 2004. -304 с.
3. Колядки і щедрівки. / За ред. В. М. Пономаренко. – Київ «Музична Україна», 1991. – 238 с.
4. Українське народознавство: Навч. Посібник / За ред.. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. – Львів: Фенікс 1994. – 608 с.
5. Українське народознавство / За ред.. О. В. Ковальчука. – К.: Освіта, 1992. – 176 с.
6. Спогади жителів села Біле:
 - 6.1. Бутрим Діна Петрівна, 1940 р. н.;
 - 6.2. Дорошенко Євдокія Володимирівна, 1912 р. н.;
 - 6.3. Кобець Марія Максимівна, 1932 р. н.;
 - 6.4. Кулакова Надія Василівна 1935 р. н.;
 - 6.5. Савсюк Оксана Кіндратівна, 1910 р. н..